

UDK 272/273:316.653:316.776

Primljeno: 3. 5. 2018.

Prihvaćeno: 26. 6. 2018.

Prethodno priopćenje

CRKVA I JAVNO MNIJENJE NA PUTU IZGRADNJE UNUTARCRKVENOG DIJALOGA

Jerko VALKOVIĆ

Teologija u Rijeci – Područni studij Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Omladinska 14, 51 000 Rijeka

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242, 10 000 Zagreb
jerko.valkovic@unicath.hr

Sažetak

Crkva je od svojih početaka svjesna da je zajedništvo jedan od ideala prema kojemu treba težiti i koji treba izgrađivati. Promišljanje o načinu ostvarenja zajedništva predstavljalo je uvijek za Crkvu velik izazov jer je, u različitim povijesnim kontekstima, trebala pratiti načine komuniciranja i oblikovanja zajedništva. U novije vrijeme mediji su postali nezaobilazno sredstvo, odnosno prostori komunikacije između pojedinaca i društva, te mogu biti od velike pomoći u oblikovanju dijaloga. Oni omogućavaju nove načine povezivanja, nove načine oblikovanja (virtualnih) zajednica a utječu i na samu komunikaciju.

Autor u ovom tekstu posebnu pozornost posvećuje komunikaciji koju Crkva razvija unutarcrkvenim javnim mnijenjem. Uz višestruki dijalog koji neprestano ostvaruje s Bogom i svijetom, Crkva – kao zajednica koja komunicira – ima potrebu za javnim mnijenjem. Budući da se javno mnijenje nije razvilo u crkvenom ambijentu nego u kontekstu građanskog društva, postavlja se pitanje može li se ono primijeniti, odnosno prihvatiti, i u komunikaciji koja se razvija unutar Crkve. Odgovor na to pitanje treba polaziti od razumijevanja naravi Crkve, odnosno cilja koji se unutarcrkvenom komunikacijom želi ostvariti. Svi članovi Crkve, u oblikovanju autentičnog unutarcrkvenog dijaloga, pozvani su suočavati se s izazovom pluralnosti, biti spremni na samokritičnost te nastojati oko što boljeg poznavanja (medijskog) jezika i načina komuniciranja današnje javnosti. Dijalog nije jednostavna primjena komunikacijskih ili retoričkih vještina već bi trebao postajati način življenja Crkve na putu izgradnje zajedništva.

Ključne riječi: javno mnijenje, unutarcrkveno javno mnijenje, unutarcrkveni dijalog, javnost, pluralnost, samokritičnost.

Uvod

Na samom početku jednog od najznačajnijih tekstova crkvenog učiteljstva o medijima, pastoralnog naputka *Communio et progressio*, naznačen je cilj koji bi mediji trebali ostvariti: »Zajedništvo i napredak ljudskog društva najpreči su ciljevi društvenog priopćivanja i njegovih sredstava.«¹ Za razliku od pretkoncilskog razdoblja, učiteljstvo nakon Koncila neće toliko isticati ulogu pojedinih medija, već u središte dolazi komunikacijski proces a mediji su nezaobilazno »sredstvo«, odnosno prostor ostvarivanja dijaloga. Takva je promjena vidljiva i u metaforama koje se upotrebljavaju kada se govori o medijima, odnosno njihovom djelovanju: javna govornica,² areopag,³ forum, odnosno trg.⁴ Spomenutim slikama želi se naglasiti da su mediji prostor dijaloga između pojedinaca, naroda, kultura i civilizacija. Kako je slikovito rečeno: na medijskom području okrugli stol treba zamijeniti piramidu (CP 88).

Više je razloga koji su utjecali na takvu promjenu, odnosno drukčije shvaćanje medija u postkoncilsko vrijeme. Među njima treba istaknuti način na koji Crkva Drugoga vatikanskog koncila razumije svoje poslanje, ali i dijalog koji uspostavlja sa svijetom.⁵ Kada je riječ o komunikaciji i dijalogu unutar Crkve,

¹ PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENOGA PRIOPĆIVANJA, *Communio et progressio. Pastoralni naputak izrađen nalogom II. vatikanskog sabora radi primjene Dekreta istoga Sabora* (23. V. 1971.), Zagreb, 1971., br. 11 (dalje: CP).

² »Sredstva su priopćivanja poput javne govornice gdje ljudi mogu postavljati pitanja i davati odgovore. To iznošenje i suočavanje različitih mišljenja ima dubok odraz na društveni život, obogaćuje ga i unapređuje njegov razvitak«, *Isto*, br. 24.

³ »Prvi areopag današnjeg vremena jest svijet komunikacije«, IVAN PAVAO II., *Redemptoris missio. Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe* (7. XII. 1990.), Zagreb, 1991., br. 37.

⁴ »Internet je sigurno novi 'forum' u smislu u kojem se taj izraz shvaćao u drevnom Rimu kao javno mjesto gdje se vodila politika i dogovarali poslovi, gdje su se ispunjale vjerske dužnosti, gdje se zbivao najveći dio društvenog života grada i gdje je na vidjelo izlazilo i dobro i zlo pojedinca«, IVAN PAVAO II., *Internet: novi forum za navještenje Evanđelja. Poruka za svjetski dan sredstava društvenih komunikacija* (2002.), u: IVAN PAVAO II., *Deset poruka za slađe Svjetskog dana sredstava društvene komunikacije*, Zagreb, 2003., 57.

⁵ Polazeći od koncilskih dokumenata, kardinal Dulles predstavlja različite »modele« Crkve ističući da je Crkva unutar svakoga od njih razvijala poseban komunikacijski stil. U hijerarhijskom ili institucionalnom modelu medijima se ne pridaje posebna pozornost budući da se komunikacija odvija »tradicionalnim« kanalima naučavanja. Kod navjestiteljskog (kerigmatskog) modela u medijima se vidi važno sredstvo evangelizacije. U sakramentalnom modelu naglašava se važnost liturgije kroz koju je Crkva prepoznatljiva a mediji su prikladno sredstvo apostolata. Sljedeći model predstavlja Crkvu kao »zajednicu zajednica« unutar koje se favorizira dijalog, pri čemu su mediji od velike važnosti jer omogućavaju dijalog. Posebno važnu ulogu mediji će imati u dijaloško-svjetovnom modelu, gdje se oni doživljavaju kao »okrugli stol«. Preko medija može se bolje upoznati čovjeka i društvo, uočiti njegove potrebe i sudjelovati u javnom životu. Usp. Avery Robert DULLES, *The Church and Communications: Vatican II and beyond; in Reshaping Catholicism, Current Challenges in the Theology of the Church*, San Francisco, 1988., 112–121.

potrebno ih je promatrati ne samo kao sociološko-komunikacijsku datost nego je važno imati u vidu i njihovu teološku dimenziju. Naime, povezanost vjere i dijaloga počiva na samoj objavi Boga, koji započinje razgovor s čovjekom i od njega očekuje odgovor. »Objava Boga čovjeku nije jednostran događaj niti Božji monolog. Ona ima dijalošku formu jer Bog od čovjeka ne traži da bude samo pasivni primatelj njegovih planova ili odredaba nego ga poziva na osobni susret sa sobom, na aktivnu i odgovornu participaciju u objavi kao živom događanju.«⁶ Papa Pavao VI., koji je za svojeg pontifikata dijalogu posvetio veliku pozornost, kada govori o značenju dijaloga u Crkvi upotrebljuje izraz »dijalog spasenja«. Njime ukorjenjuje dijalošku prasku Crkve u samu strukturu Objave. Zapravo, kako će istaknuti Nikola Bižaca, cjelokupna Objava može se promatrati kao dijaloški događaj: »Objava je dijaloški događaj, povijest spasenja je dijaloški strukturirana a Krist predstavlja vrhunac tog trajnog 'dijaloga spasenja' (*conversatio salutis*) Boga s ljudima, Boga koji je i sam imanentno dijaloškičan.«⁷

Uz (spomenutu) »vertikalnu« dimenziju dijaloga, bez koje je život Crkve nezamisliv, treba isto tako naglasiti da je Crkva u stalnom dijalogu sa svijetom te da kao zajednica razvija unutarcrkveni dijalog. Crkva neprestano komunicira i oblikuje unutarcrkveno javno mnijenje već od samih njezinih početaka, iako tek u prošlom stoljeću nalazimo prve tekstove u kojima se na sustavniji način promišlja o važnosti i karakteristikama komunikacije i javnoga mnijenja za samu Crkvu.

1. Javno mnijenje

Javno mnijenje je kompleksna stvarnost koju treba promatrati pod različitim vidovima: psihosocijalnim, političkim, filozofskim, odnosno komunikološkim. Poteškoću govora o javnom mnijenju naglašava i činjenica da ono nije statična i pouzdano mjerljiva pojava, budući da oblikovanje javnoga mnijenja ovisi o raznim društvenim procesima, okolnostima ali i konkretnim osobama koje su u te procese uključene.

Iako veoma često i u svakodnevnom govoru susrećemo pojmove »javnost« ili »javno mnijenje«, veoma je teško definirati njihovo značenje.⁸ Zapravo

⁶ Valerija Nedjeljka KOVAČ, Dijaloška bit vjere u perspektivi odnosa Bog – čovjek – Crkva – svijet, u: *Bogoslovska smotra*, 87 (2017) 3, 538.

⁷ Nikola BIŽACA, Dijalog i navještaj u vremenu religijskog pluralizma. Odnos Katoličke Crkve i religija danas, u: Nikola BIŽACA, *Ogledi iz teologije religija*, Zagreb, 2008., 99.

⁸ U obilnoj literaturi o javnom mnijenju nalazimo razne teorije, modele i paradigme. Usp. Giorgio GROSSI, *L'opinione pubblica. Teoria del campo demoscopico*, Roma – Bari, 2004., 45–77. O javnosti i njezinim modelima vidi u: Jerko VALKOVIĆ, Crkva i suvremena javnost:

je mnogo jednostavnije ukazati na ono što bi javnost trebala uključivati. Ona obuhvaća publiku (osobe koje izlaze iz privatnog životnog okruženja), zatim javno mnijenje (koje se obično definira kao rasprava o pitanjima od općega interesa), a sama javnost je područje, svojevrсни okvir, u kojem se sve to događa.⁹ Osobito se u novije vrijeme naglašava važnost komunikacijskih procesa, što je za neke ključna odrednica javnosti, odnosno javnoga mnijenja. Zato Vincent Price kaže da javno mnijenje ostaje pojam koji u prvom redu treba povezati s komunikacijom.¹⁰ Kada je riječ o crkvenoj javnosti na njezino oblikovanje utječu i neki drugi procesi, odnosno događaji: bogoslužja, obredi, hodočašća i slično. Danas u stvaranju unutarcrkvenoga javnog mnijenja veoma veliku ulogu imaju crkveni mediji kao i mediji koji nisu u vlasništvu Crkve. Osim toga ne treba zanemariti društveno-politički kontekst, položaj Crkve unutar društva i njezino predstavljanje u javnosti, neke značajnije događaje, skandale itd.

Unatoč činjenici da »tragove« javnog mnijenja nalazimo već u starim kulturama, značenje koje ono ima u današnjim društvima dobiva nakon iluminizma, odnosno nastankom i razvijanjem demokratskih ustanova u građanskom društvu.¹¹ Politička vlast u demokratskim društvima svoj temelj

izazovi i mogućnosti djelovanja, u: *Riječki teološki časopis*, 18 (2010.) 2, 413–431. Polazeći od različitih definicija javnog mnijenja, Susan Herbst ih pokušava svrstati u četiri različite kategorije, što zapravo pokazuje kompleksnost toga pojma: 1. javno mnijenje kao skup ili suma pojedinih glasova; 2. javno mnijenje koje u središte stavlja mišljenje većine; 3. javno mnijenje u čijem je središtu komunikacijsko djelovanje, odnosno komunikacijski proces; 4. javno mnijenje koje je zapravo nemoguće definirati zbog teško odredive naravi. Usp. Susan HERBST, *Numbered voices. How opinion polling has shaped American politics*, Chicago, 1993.

⁹ Razvitku i značenju pojma »javnost« kao i »javno mnijenje« njemački filozof Jürgen Habermas posvećuje veliku pozornost. On razlikuje više modela javnosti koji su se oblikovali kroz povijest: 1. javnost polisa – oblikuje se okupljanjem građana na gradskim trgovima, gdje se raspravlja o bitnim pitanjima političkog života. Važno je istaknuti da se javnost oblikovala razgovorom u koji nisu bili svi uključeni (npr. robovi i žene nisu uživali status slobodnih građana) a nije se raspravljalo ni o svim temama (izuzete su teme koje se odnose na kućno gospodarstvo); 2. feudalna reprezentativna javnost – nju su tvorili ponajviše plemići. Ni u tom modelu javnost nije bila otvorena za sve jer su u raspravama sudjelovale samo određene elite; 3. liberalna građanska javnost i njezina postindustrijska varijanta – način funkcioniranja toga modela javnosti zadan je modelom društvenog i političkog poretka. Publiku te javnosti čine »privatni ljudi«. Oni raspravom oblikuju javno mnijenje, iako ga oni sami ne ugrađuju u državne odluke, već to čine nositelji funkcija. Usp. Usp. Jürgen HABERMAS, *Storia e critica dell'opinione pubblica*, Laterza – Bari, 1971., 8.

¹⁰ Usp. Vincent PRICE, *L'opinione pubblica*, Bologna, 2004., 116.

¹¹ Iako će prvi puta izraz *javno mnijenje* biti uporabljen u djelu J. J. Rousseaua, *Primo discorso sulla scienza e sulle arti* (1750.), gdje označava mišljenje naroda koje se temelji na tradiciji i dobrom ukusu, već je u staroj Grčkoj Platon razlikovao *doxa* i *episteme*. Mišljenje je *doxa*, a ne *episteme*, a ono je za njega bilo tek jednostavno 'mišljenje'.

i legitimizaciju traži u narodu, a u tome je javno mnijenje od nezamjenjive uloge.¹² S druge strane transformacija demokratskog društva imat će snažne posljedice na oblikovanje javnoga mnijenja i na novu ulogu koje ono poprima u životu društva.¹³

Jedna od najznačajnijih promjena u načinu funkcioniranja javnog mnijenja događa se s pojavom masovnih, a u novije vrijeme i suvremenih medija. Mediji su u današnjem društvu značajna sredstva za širenje informacija, ideja i propagande a nerijetko preuzimaju funkciju političke kontrole (mediji kao »četvrta sila«). Svojim utjecajem dovode u pitanje postojeću ideju javnog mnijenja kao političkog mišljenja. Naime, u javnom prostoru uočava se sve veća razlika između »stvarnog« svijeta i načina kako se ono predstavlja u javnom mnijenju. Sve je očitija razlika između onoga što ljudi doista misle i načina na koji to mediji prezentiraju. Medijska moć postaje sve očitija jer je današnje društvo fragmentirano i »pasivno« te unutar njega sve veću važnost zauzimaju tzv. *opinion leaders*. Zbog ovisnosti javnog mnijenja o medijima kao i njihovoj mogućnosti oblikovanja i manipuliranja javnim mnijenjem Vitaliano Rovigatti dovodi u pitanje njegovu opstojnost: »Ono što mi zovemo javnim mnijenjem ne zaslužuje takvo ime jer nije plod slobodnog razgovora publike o problemima stvarnog interesa: sve su informacije manipulirane i oblikovane od onih koji drže masovne medije.«¹⁴

Iako se nigdje u potpunosti ne ostvaruje, spomenut ćemo normativni model javnog mnijenja. Prema tom modelu javno mnijenje bi trebalo obuhvaćati sva stajališta, bilo osoba bilo institucija, koje se uključuju u raspravu pri čemu bi svi trebali imati jednakopravnu mogućnost sudjelovanja u raspravi. Predmet razgovora unutar javnoga mnijenja trebalo bi biti sve ono što je relevantno za život zajednice a krajnji cilj kojemu se podređuje cjelokupna rasprava je oblikovanje općega dobra.¹⁵

¹² Usp. Giorgio GROSSI, *L'opinione pubblica*, 5.

¹³ Jakov Jukić navodi neke razloge zbog kojih slabi uloga javnoga mnijenja u društvu: javno mnijenje prolazi kroz parlament koji najčešće i nije volja naroda već obična »brbljaonica«; ideološke funkcije javnoga mnijenja prikrivaju istinu o građanskom društvu kao bitno gospodarskoj neslobodi; slabi sudjelovanje ljudi u javnom životu zbog rasta kulta privatnosti i osobnosti; vijest se komercijalizira i postaje »roba«; masovna se kultura prilagođava ukusima ljudi; javnost postaje sve više uključena u stvaranje medijske promidžbe. Usp. Jakov JUKIĆ, *Javno mnijenje u društvu*, u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, Zagreb, 1998., 102–103.

¹⁴ Vitaliano ROVIGATTI, *Scienza dell'opinione pubblica*, Cinisello Balsamo (Milano), 1985., 101.

¹⁵ Usp. Tomo JANTOL, *Politička javnost*, Zagreb, 2004., 94.

2. Crkveno učiteljstvo i javno mnijenje

Pojmovi »javnost« i »javno mnijenje« kako je već rečeno nisu nastali u crkvenom kontekstu već su, poput nekih drugih pojmova građanskog poretka, proizašli iz ambijenta koji je često bio kršćanstvu nesklon ili se teško mogao pomiriti s kršćanskom vizijom svijeta. To je jedan od razloga zbog kojih će im se u Crkvi posvećivati veća pozornost tek u novije vrijeme.

Prvi tekst učiteljstva za koji se može reći da sadrži naznake govora o javnom mnijenju je enciklika *Libertas* (1888.) pape Lava XIII.¹⁶ U njoj papa govori o »stvarima koje Bog prepušta slobodnoj raspravi ljudi«¹⁷. Mnogo veću pozornost izazvat će govor pape Pija XII. novinarima na međunarodnom kongresu u Rimu (1950.).¹⁸

Analizirajući taj govor, mogu se uočiti neka obilježja javnoga mnijenja kako se ono shvaćalo u ono vrijeme. U njemu papa prepoznaje odjek suživota i stoga smatra da je javno mnijenje »konaturalno« društvenom životu. Zatim, javno mnijenje promatra kao »odjek« na nešto što se dogodilo, odnosno ono je »odjek na događaje« (koje je više ili manje spontano). Papa spominje i osobe koje sudjeluju u oblikovanju javnoga mnijenja a to su u prvom redu određene elite. Papa upozorava na opasnost nekritičkog povoda za javnim mnijenjem, a da bi se to izbjeglo potrebno je da ljudi budu u stanju prosuđivati i da se kritički odnose prema onome što u javnosti čuju. Ruggiero Doronzo u komentaru tog papina govora kaže da ono što papa Pio XII. definira kao javno mnijenje nije drugo nego »privatno mnijenje« pojedinaca.¹⁹ Riječ je o mišljenju koje ljudi imaju o događajima a ne mišljenju koje bi trebalo odjeknuti u javnom prostoru. Pio XII. ne govori o javnom mnijenju koje je plod razmjene mišljenja i iskustava, već je ono ponajprije »odjek« na događaje. U javnom mnijenju je velika uloga medija jer oni »pribavljaju« informacije na temelju kojih bi se trebalo oblikovati mišljenje. U pozadini takva tumačenja je suprotstavljanje mišljenja mase (koje se držalo gotovo iracionalnim) racionalnom razmišljanju koje odlikuje prosvjetljene elite.

¹⁶ U prikazu tekstova učiteljstva o javnome mnijenju slijedimo knjigu: Ruggiero DORONZO, *Le dinamiche dell'opinione pubblica e la Chiesa Cattolica*, Bari, 2015., 63–86.

¹⁷ Citirano prema: Enrico BARAGLI, *Comunicazione e pastorale. Sociologia pastorale degli strumenti della comunicazione sociale*, Roma, 1974., 428.

¹⁸ Riječ je o govoru koji je papa trebao uputiti novinarima ali ga zbog bolesti nije održao. Govor je objavljen 24. veljače 1950. u vatikanskom dnevniku *L'Osservatore Romano*. PIO XII., *Discorso ai giornalisti cattolici convenuti a Roma per il loro quarto Congresso internazionale* (17. II. 1950.), u: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/speeches/1950/documents/hf_p-xii_spe_19500217_la-presse_it.html (10. I. 2018.).

¹⁹ Usp. Ruggiero DORONZO, *Le dinamiche dell'opinione pubblica*, 68.

Papa Ivan XXIII. neće javnom mnijenju posvećivati veću pozornost, već samo ukazuje na važnost medija u njegovu oblikovanju. Među njima posebno ističe tisak, koji nije samo sredstvo kojim se javno mnijenje prenosi nego se njime javno mnijenje usmjerava i oblikuje, a ponekad i deformira.²⁰

Papa Pavao VI. više puta govori o javnom mnijenju, pripisujući mu različita značenja. Ispočetka ga prikazuje kao nešto što je teško definirati, nešto neodredivo što gotovo sadrži elemente magije. Međutim, ubrzo napušta takvo shvaćanje te na javno mnijenje gleda kao na zbroj pojedinih mišljenja. Ono se oblikuje tako da svatko u njega »unosí« svoju narav, nešto svoje specifično, svoj karakter. Kasnije će papa o javnom mnijenju govoriti kao nečemu »idealnom«, ističući da ono djeluje na društveno područje i određuje međuljudske odnose. U *Poruci za svjetski dan mira* (1974.) Pavao VI. kaže da »su ideje, više i prije negoli sami partikularni interesi one koje upravljaju svijetom, unatoč prisutnim shvaćanjima koja mogu biti suprotna«²¹. U javnom mnijenju papa nalazi veoma veliku snagu, koja može upravljati čak čitavim narodom. Zanimljive su slike koje upotrebljuje za javno mnijenje: valovi, vještica, vila, anđeo, anonimna kraljica, plima. Te slike otkrivaju, kako je već prije spomenuto, poteškoću njegova definiranja. Ono što nedostaje takvu shvaćanju javnog mnijenja jest njegova dijaloška dimenzija. Naime, u javnom mnijenju još se uvijek nije na dovoljan način prepoznavala prisutnost različitih društvenih silnica kao i dinamika koje se unutar njega razvijaju.

Papa Ivan Pavao II. govori o javnom mnijenju kao nečemu što je »mutiralo iz općeg dobra a prepoznaje se u političkim diskusijama oko tema koje su od zajedničkog interesa. Javno mnijenje otkriva ono što ljudi općenito misle o nekom argumentu, činjenici, problemu.«²² U njegovu oblikovanju od presudne su važnosti *opinion leaders* i zato na njima leži velika odgovornost. Posebno se osjeća utjecaj javnog mnijenja pod dvama vidovima:

– utječe na oblikovanje mišljenja kod osoba koje same ne mogu donositi vlastiti kritički sud;

²⁰ Koncilski dekret *Inter mirifica* ne posvećuje veću pozornost javnom mnijenju tek kaže da ima veoma velik utjecaj na privatni i društveni život. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Inter mirifica. Dekret o sredstvima društvenog priopćavanja* (3. XII. 1963.), br. 8, u: *Dokumenti*, Zagreb, ³1980., 61–76.

²¹ PAOLO VI., *Le comunicazioni sociali e l'evangelizzazione nel mondo contemporaneo*. Messaggio per la VIII. Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali (1974.), u: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/messages/communications/documents/hf_p-vi_mes_19740516_viii-com-day.html (9. I. 2018.).

²² GIOVANNI PAOLO II., *Comunicazioni sociali e formazione cristiana dell'opinione pubblica*. Messaggio per la XX. Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali (1986.), u: www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_24011986_world-communications-day_it.html (10. I. 2018.).

– javno mnijenje stvara ozračje koje može utjecati i na oblikovanje zakona. Zato papa kaže da su nepravedni zakoni u pojedinim zemljama nastali pod pritiskom javnog mnijenja. Govoreći o toj karakteristici javnog mnijenja, kaže da ono »upravlja upraviteljima«. Upravo zato Ivan Pavao II. kaže da je važno oblikovati mnijenje koje će imati u vidu vrijednosti koje su temeljne za oblikovanje dobra (vrijednost života, obitelji, mira, pravednosti, solidarnosti i slično).

U relativno malom broja tekstova koje je učiteljstvo posvetilo javnom mnijenju ističe se njegovo značenje za život društva ali i nužnost slobodnog i racionalnog promišljanja svih ljudi. Sve se više uočavala važnost javnog mnijenja za oblikovanje društvene klime te utjecaj koji može imati na odluke političara. Ono što u tekstovima nije dovoljno istaknuto jest prisutnost i nekih drugih aktera koji djeluju u područjima javnosti. Isto tako ne posvećuje se dovoljna pozornost mogućim nesuglasticama i sukobima koji mogu nastati između različitih grupa u području javnosti. Javno mnijenje bi, prema dokumentima Crkve, trebalo biti prosvjetljeno svjetlom vjere i prožeto kršćanskim vrijednostima.

Za razliku od relativno male pozornosti koja se u tekstovima posvećivala javnom mnijenju unutar društva, mnogo veća pozornost posvetit će se mnijenju koje se oblikuje unutar same Crkve.

3. Crkveno učiteljstvo i unutarcrkveno javno mnijenje

Ako »vrhunac« pozitivnog odnosa Crkve i medija u pretkoncilsko vrijeme prepoznavamo u tvrdnji da su mediji »Božji dar«²³, onda je jedan od najznačajnijih naglasaka poslijekoncilskih dokumenata u priznanju da Crkva od svijeta medija može mnogo toga primiti.²⁴ Mediji mogu Crkvu i crkvenu kulturu obogatiti na više načina: pomoću medija ona može efikasnije komunicirati i otvarati se svijetu; mediji su značajan element za osnaženje unutarcrkvenog dijaloga; sljedeći medije, Crkva može pratiti mentalitet i život današnjeg čovjeka (usp. CP 125).

Već sredinom prošlog stoljeća papa Pio XII. ističe važnost javnog mnijenja za samu Crkvu. Papa kaže: »Njezinu bi životu nešto nedostajalo kada ne

²³ PIO XII., *Lettera enciclica Miranda prorsus*. Cinema, radio, televisione (8. IX. 1957), br. 1, u: http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_08091957_miranda-prorsus.html (10. I. 2018.).

²⁴ Detaljniji uvid u odnos Crkve i svijeta medija vidi u: Jerko VALKOVIĆ, *Crkva i svijet medija. Mogućnost susreta i različitost perspektiva*, Zagreb, 2013., 15–126.

bi bilo javnog mnijenja; nedostatak javnog mnijenja bila bi krivnja pastira i vjernika.«²⁵ Papa u tom tekstu ne precizira što bi trebalo biti u središtu unutarcrkvenoga javnog mnijenja, već ističe njegovu nužnost. Zanimljivo je promišljanje teologa Karla Rahnera koji, potaknut tim papinim riječima, kaže da bi javno mnijenje »trebalo pomoći crkvenom učiteljstvu kod donošenja odluka jer bi, premda bi pokazalo različitost mišljenja među katolicima, na temelju javnog mnijenja trebalo razumjeti probleme vremena, razmišljanje i osjećaje vjernika«²⁶. Rahner misli da raznolikost koja bi kroz javno mnijenje došla na vidjelo ne bi štetila Crkvi. U isto vrijeme zahtijeva »pravno regulirane oblike djelotvornosti javnog mnijenja«.²⁷ Institucionalizacija unutarcrkvenog dijaloga potrebna je zato da bi se mogli stvoriti preduvjeti za slobodan govor, odnosno da se ne bi dijalog zanemario ili prekinuo, budući da takav dijalog nije uvijek ugodan.

Najopširniji tekst o unutarcrkvenom javnom mnijenju sadrži pastoralni naputak *Communio et progressio*, koji se smatra kao *magna charta* govora Crkve o medijima. Javno mnijenje pretpostavlja brzi protok informacija i izmjene mišljenja, što treba biti u službi dijaloga i izgradnje sklada unutar crkvene zajednice: »ispravno vršenje životnih zadataka i službi u Crkvi traži da se uzajamno i po svem svijetu uspostavi trajno kolanje obavještenja i misli između crkvenog autoriteta na svim razinama, katoličkih instituta i samih vjernika« (CP 120). Krajnji je cilj takve izmjene izgradnja Crkve kao zajednice. U tekstu se jasno naglašava da je javno mnijenje potreba ljudske naravi jer svatko želi drugome priopćiti svoje poglede, mišljenja i osjećaje. Razvoj javnog mnijenja unutar Crkve odgovara naravi Crkve jer je ona pozvana ostvarivati zajedništvo za što je nužno potrebno uključivanje u dijalog svih njezinih članova.

Tvrdnja da je javno mnijenje neophodno za Crkvu pretpostavlja pravo svakog vjernika na informaciju. Riječ je o pravu o kojem se govori i u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*.²⁸ Papa Ivan XXIII. smatrao je pravo na informaciju jednim od temeljnih ljudskih prava. Po svojoj naravi, kaže papa, čovjek ima

²⁵ PIO XII., *Discorso ai giornalisti cattolici convenuti a Roma per il loro quarto Congresso internazionale*.

²⁶ Usp. Karl RAHNER, *Il dialogo all'interno della Chiesa*, u: *Aggiornamenti sociali*, 18 (1967) 7, 422.

²⁷ *Isto*.

²⁸ »Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvaća i pravo da ne bude uznemiravan zbog svojeg mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice« (čl. 19). Prijevod prema: Juraj HRŽENJAK, *Međunarodni i europski dokumenti o ljudskim pravima. Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi*, Zagreb, 1992., 125.

pravo tražiti istinu i izreći svoje mišljenje.²⁹ Pravo na slobodu misli te pravo na primanje i davanje informacija kao pretpostavke javnog mnijenja, bit će potvrđeni i na Koncilu,³⁰ a o tim pravima kasnije govori i *Zakonik kanonskoga prava*: vjernici »imaju pravo očitovati [...] vlastite potrebe, pogotovo one duhovne, kao i svoje želje«³¹ te imaju »pravo, te nekad i dužnost, da svojim pastirima izraze vlastito mišljenje o pitanjima koja se tiču dobra Crkve«³². Nekoliko desetljeća kasnije papa Benedikt XVI. kaže da i sama javnost treba postati prostor očitovanja neotuđive ljudske slobode.³³

Javno mnijenje nije prostor unutar kojeg bi se potpuno slobodno bez ikakvih kriterija ili ograničenja širile »ideje«, već je to dopušteno »jedino onda ako se ne krnji ljudsko dostojanstvo i ako to koristi istini i stvari općeg napretka pojedinca i zajednice kao i naroda i čitavog ljudskog roda« (CP 29). Tajna se smije čuvati onda kada »treba sačuvati dobar glas i ugled nekog čovjeka ili obraniti prava pojedinaca i skupina« (CP 121). Naputak kaže da u tome treba obdržavati opća načela koja na tom području vrijede za građanske ustanove. Isti tekst poziva na razlikovanje između područja znanstvenog istraživanja i

²⁹ Usp. IVAN XXIII., *Mater et magistra*. Enciklika o suvremenom razvoju socijalnog pitanja koji valja uskladiti s kršćanskim načelima (15. V. 1961.), br. 26, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991.

³⁰ Koncilski dekret *Inter mirifica* govori o pravu na informiranje kao pravu Crkve da se koristi sredstva društvene komunikacije. Tekst toga dekreta treba povezati s govorom pape Pija XI. 1931. godine prigodom inauguracije Radio Vatikana. Usp. Josip BELJAN, *Radio i Kristov evanđeoski nalog*, Zagreb, 1991. Na Crkvu se u to vrijeme još uvijek nije gledalo kao na zajednicu vjernika, već je prisutna snažna hijerarhijska struktura. Razlog takvu shvaćanju leži i u tome da je dekret *Inter mirifica* jedan od prvih koncilskih dokumenata koji ne sadrži koncilsku ekleziologiju, što nalazimo u ostalim koncilskim dokumentima. Za razliku od toga teksta, *Communio et progressio* ne govori o pravu Crkve da se koristi medijima, nego o pravu članova Crkve na informaciju: »mora se pojedinim vjernicima priznati pravo da budu obavješteni o svemu onome što im je neophodno za njihov odgovoran rad na području crkvenog života« (CP 119). Usp. Suzana PĚRAN – Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Javno mnijenje i dijalog u Crkvi*, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 2, 241–242. Kasnije će i *Aetatis novae* potvrditi »temeljno pravo na dijalog i informaciju u krilu Crkve«. PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENOGA PRIOPĆIVANJA, *Aetatis novae. Pastoralna uputa o društvenoj komunikaciji dvadeset godina nakon Communio et progressio*, Zagreb, 1992., br. 10.

³¹ Usp. *Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 75 (1983.), pars II; hrvatski prijevod: *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, Zagreb, 1996., kan. 212, 2.

³² *Isto*, kan. 212, 3. Dogmatska konstitucija *Lumen gentium*, ističući važnost suradnje laika i hijerarhije, kaže kako laici trebaju biti slobodni a ponekad osjećati dužnost da reknu svoje mišljenje o stvarima koje se odnose na korist Crkve. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 37, u: *Dokumenti* (dalje: LG).

³³ Usp. BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini*. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini (29. VI. 2009.), Zagreb, 2009., br. 57.

poučavanja vjernika (usp. CP 118). Zato stručnjacima treba osigurati potrebnu slobodu u znanstvenom radu, a kada je riječ o poučavanju vjernika, treba izlagati onaj nauk koji izlaže Učiteljstvo.

O interesu koji bi Crkva trebala pokazivati za javno mnijenje govori i Ivan Pavao II. u apostolskom pismu *Brzi razvoj*, koje je objavio nekoliko mjeseci prije smrti. Papa poziva na stalno praćenje javnog mnijenja, s osobitom pozornošću na način na koji se govori o Crkvi.³⁴ Komunikacija Crkve sa svijetom ali i komunikacija koja se odvija unutar Crkve zahtijeva transparentnost i nov način suočavanja s izazovima koje donosi naše vrijeme. Takva komunikacija treba voditi prema »konstruktivnom dijalogu u cilju promicanja ispravno informiranoga javnoga mnijenja unutar crkvene zajednice kako bi ona bila sposobna za prosuđivanje« (BR 12). Da bi se to ostvarilo, potrebna je odlučna suradnja vjernika i pastira.

Kada je riječ o unutarcrkvenom javnom mnijenju, treba uvijek imati u vidu specifičnu narav Crkve i vjerskih istina koje »spadaju na samu bit Crkve te se ni u kojem slučaju ne mogu prepustiti slobodnom tumačenju pojedinaca« (CP 117). Ta tvrdnja učiteljstva suočava s važnim pitanjem o odnosu javnog mnijenja, kakvo susrećemo u današnjim demokratskim društvima, i osjećaja vjere (*sensus fidei*). Može li se javno mnijenje unutar društva poistovjetiti s osjećajem vjere u Crkvi?

4. Javno mnijenje i *sensus fidei*

Crkva je u neprestanom dijalogu s Bogom, iz toga dijaloga ona živi, a iz te komunikacije nastaje i dijalog s ljudima.³⁵ Istina koju Crkva »posjeduje« nije za sva vremena, već ju postupno otkriva pomoću dijaloga u kojem sudjeluju svi njezini članovi. Snagom božanskog poslanja i darom Duha Istine, kako ističe Valerija Nedjeljka Kovač, Crkvi je zagarantirana sposobnost spoznaje da može sve dublje pronicati Božju poruku, iako potpunu istinu doživljava samo približno. »Dijaloški proces crkvenog razumijevanja istine spasenja isključuje tako dvije krajnosti. S jedne strane, Crkva ne posjeduje potpuno istinu spasenja koju bi svojim autoritetom monološki nametala drugima na vjerovanje. S druge strane, ona povjerenu joj istinu spasenja ne stvara tek dijaloški nego je u komunikaciji s Bogom i sa svojim članovima dublje otkriva i potom aktualizira

³⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Brzi razvoj*. Apostolsko pismo odgovornima za društvenu komunikaciju (24. I. 2005.), Zagreb, 2005., br. 12 (dalje: BR).

³⁵ Usp. Valerija Nedjeljka KOVAČ, *Dijaloška bit vjere u perspektivi odnosa Bog – čovjek – Crkva – svijet*, 543.

ljudima svojeg vremena stavljajući je u suodnos s njihovim pitanjima, traženjima i iskustvima.«³⁶ Crkva kao cjelina sa svim svojim članovima, u zajedništvu po Duhu Svetomu, ima sposobnost Božju istinu dublje otkrivati i naviještati, a temelj uključenosti njezinih članova je u osjećaju vjere (*sensus fidei*). To je nadnaravni duhovni dar koji ima cjelina vjernika, o čemu govori *Lumen gentium*: »Cjelina vjernika, koji imaju pomazanje od Svetoga (usp. 1 Iv 2,20 i 27), ne može se u vjeri prevariti, i to svoje posebno svojstvo očituje nadnaravnim osjećajem vjere cijeloga naroda kad 'od biskupa sve do posljednjih vjernika laika' pokazuje opće svoje slaganje u stvarima vjere i morala« (LG 12). Unutarcrkveni dijalog, koji je motiviran osjećajem vjere, ne niječe i ne poništava božanski utemeljenu hijerarhijsku strukturu ni zadaće koje pripadaju njezinim službama. Činjenica da su svi uključeni u taj dijalog ne znači da je apsolutni kriterij javna diskusija, kako je to slučaj u demokratskim društvima. Glede samog sadržaja, *sensus fidei* se ne odnosi na praktična pitanja svakodnevnog života, a još manje na rješavanje političkih, društvenih i kulturnih problema. No, osjećaj vjere trebao bi biti kompas u rješavanju tih i drugih životnih pitanja.³⁷

Polazeći od dijaloga u Crkvi, koji svoj temelj nalazi u osjećaju vjere, postavlja se pitanje može li se o javnom mnijenju unutar Crkve govoriti na isti način kako se ono shvaća u demokratskim društvima?³⁸ Više autora negativno odgovara na to pitanje i smatraju da je prikladnije govoriti o unutarcrkvenom dijalogu negoli javnom mnijenju unutar Crkve. Svoje mišljenje potkrepljuju različitim argumentima.

Talijanski politolog i filozof Gian Enrico Rusconi misli da ako javno mnijenje promatramo u njegovu autentičnom značenju kao »kao bezuvjetnu sastavnicu oblikovanja, razvoja i održanja političke volje, onda taj pojam nije

³⁶ *Isto*.

³⁷ Usp. Suzana PERAN – Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Javno mnijenje i dijalog u Crkvi*, 248.

³⁸ Dokument *Osjećaj vjere u životu Crkve* kaže da upravo odnos između javnoga mnijenja i osjećaja vjere spada među najdelikatnije argumente o kojima treba promišljati. Kako se ističe u tekstu javno mnijenje je nužno za život demokratskoga društva. Međutim, unutar Crkve javno mnijenje ne može imati onu ulogu koju ima u društvu (npr. ono u demokratskom društvu legitimira vlast). Ističući važnost kritike i različitosti mišljenja dokument govori i o nekim razlozima zbog kojih nije moguće poistovjetiti javno mnijenje ili mnijenje većine s osjećajem vjere. Ponajprije, osjećaj vjere je nužno povezan s vjerom koja je dar koji nužno svi ne posjeduju. Vjera a ne mišljenje je odrednica prema kojoj se neprestano usmjerava. Često je mišljenje tek izričaj pojedinih želja ili tendencija prisutnih unutar neke kulture. Vjera je nasuprot tome odjek Evanđelja koja vrijedi za sva vremena i sva područja. Također treba imati u vidu da je u povijesti spasenja više puta manjina a ne većina bila ona koja je svjedočki živjela vjeru. Važno je stoga da se razlikuje a ne poistovjećuje javno mnijenje s osjećajem vjere. Usp. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Il sensus fidei nella vita della Chiesa*, u: *Il Regno – Documenti*, 19 (2014.), 653–654, (br. 113–120).

primjenjiv na Crkvu³⁹. Treba spomenuti da Rusconi donosi takav zaključak gledajući na javno mnijenje u usko političkom smislu, tj. kao temelj i preduvjet društva. Profesor dogmatske teologije Dario Vitali razliku između tih dvaju pojmova vidi u nekoliko elemenata. Dok pod osjećajem vjere misli na sposobnost svakog vjernika da pozna ono što se odnosi na »stvari vjere«, javno se mnijenje oblikuje konsenzusom oko nekih tema. Predmet, odnosno objekt osjećaja vjere nije u prvom redu ideja ili zauzimanje stava prema bilo kojim pitanjima, već pitanjima koja dotiču temelje kršćanske vjere. Svjedočanstvo osjećaja vjere nije mjerljivo sociološkim ili drugim pokazateljima, već se procjenjuje svjetlom vjere u Duha Svetog. Isto tako, kada je riječ o subjektu kao nositelju javnog mnijenja, odnosno osjećaja vjere, i tu postoje neke razlike. Naime, javno mnijenje se oblikuje kroz dinamiku mase, tj. njegov je nositelj gotovo redovito masa. S druge strane »subjekt«, kada se govori o osjećaju vjere nije samo »zbroj« krštenika koji misle na određeni način. Riječ je o cjelini vjernika koji ne mogu pogriješiti u vjerovanju. Osjećaj vjere odnosi se na sve krštene, ne pripada laicima kao laicima, već kao kršćanicima. Dok je kod javnog mnijenja riječ o slobodnim odlukama pojedinaca, kada se misli na osjećaj vjere, misli se na osobe koje su krštenjem ucijepljene u Crkvu. U prvom je slučaju u središtu procedura dogovaranja, dok je u drugom riječ o djelovanju koje se ne može promatrati izvan područja vjere, odnosno izvan eklezijalnog konteksta.⁴⁰

Sličnog je mišljenja i talijanski isusovac Enrico Baragli. On polazi od tvrdnje da je subjekt javnog mnijenja masa, odnosno osobe koje nisu gotovo ničim međusobno povezane. Nasuprot tomu, dijalog unutarcrkvenih zajednica ne polazi od mase. Unutarcrkveni dijalog ne može se usmjeriti »protiv« dugih niti treba biti usmjeren protiv institucije. S obzirom na »objekt« javnog mnijenja unutar društva, treba reći da se ne polazi od istina koje bi bile uvijek prihvaćene. Dijalog u Crkvi polazi od »objektivnih istina« a teme o kojima se u takvom dijalogu promišlja nisu potpuno »proizvoljne«. U dinamici oblikovanja javnog mnijenja polazi se od svakodnevnih događaja koji ne moraju biti moralno relevantni, pri čemu nerijetko nedostaje bilo kakva hijerarhičnost, odnosno osjećaj za veću ili manju važnost određenih tema. Nasuprot tomu u oblikovanju autentičnog dijaloga unutar Crkve nekim će se događajima posvećivati veća, a nekima manja pozornost. U javnom mnijenju važna je, a ponekad

³⁹ Gian Enrico RUSCONI, *L'immagine all'esterno: preleva la morale*, u: *Vita Pastorale*, 106 (2005.) 2, 98.

⁴⁰ Usp. Dario VITALI, *Sensus fidelium e opinione pubblica nella Chiesa*, u: *Gregorianum*, 82 (2001.) 4, 704–713.

i odlučujuća, većina dok bi u dijalogu koji se razvija unutar Crkve u prvom planu trebalo biti predlaganje istine.⁴¹

5. Oblikovanje unutarcrkvenog dijaloga

Jedan od važnih naglasaka u pontifikatu pape Pavla VI. bio je dijalog kojim se u okrilju Crkve nastoji oblikovati istinsko zajedništvo. Taj dijalog, kaže papa Pavao VI., trebao bi biti »živ i prislan, osjetljiv za svaku istinu«, a Crkvi bi pomogao da bude spremna »čuti različite glasove ljudi našega vremena.«⁴² Zato je i razumljivo zašto Pavao VI. veoma inzistira na njegovu oblikovanju. »Silno želimo da unutrašnji razgovor u krilu same Crkve postane gorljiviji, da bude bogatiji temama, da pronade nove sugovornike tako da poraste životna snaga i posvećenje otajstvenoga Tijela Kristova ovdje na zemlji. Sve što pomaže da se u život prenese nauka koju Crkva čuva i širi, Mi bez ikakva oklijevanja odobravamo« (ES 119).

Da bi se takav dijalog ostvario, pretpostavlja se ne samo određeni mentalitet nego i određeni preduvjeti, o čemu govori i kardinal Karl Lehmann: uvažavanje u/unatoč različitosti te ravnopravnost u dijalogu koja se protivi dominaciji ili nametanju vlastitih stavova.⁴³ Zajedništvo je moguće ukoliko su svi koji su u komunikaciju uključeni spremni za susret s drugim i drukčijim. Pritom se dijalog, odnosno komunikacija, neće ograničiti samo na informiranje o vlastitim stavovima, već uključuje želju da se drugoga čuje, što ponekad pretpostavlja spremnost i na vlastitu promjenu. Na zahtjevnost takva dijaloga, posebno kada se odvija unutar Crkve, upozorava Rahner te kaže da je unutarcrkveni dijalog mnogo zahtjevniji od dijaloga s onima koji se nalaze izvan Crkve.⁴⁴

Dijalog se ne može promatrati samo kao »metoda« komuniciranja, što bi bio zadatak samo određenih osoba ili institucija. Prije negoli »umijeće« izgradnje unutarcrkvenog zajedništva, dijalog je način življenja koji nije ostvariv bez osobnog angažmana i osobne zahvaćenosti. Kada se govori o komunikaciji u

⁴¹ Usp. Enrico BARAGLI, *Comunicazione e pastorale*, 509–516.

⁴² Usp. PAVAO VI., *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička Crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću* (6. VIII. 1964.), Zagreb, 1979., br. 116–118 (dalje: ES).

⁴³ Usp. Karl LEHMANN, *Vom Dialog als Form der Kommunikation und Wahrheitsfindung in der Kirche heute. Eröffnungsreferat von Bischof Karl Lehmann bei der Herbstvollversammlung der Deutschen Bischofskonferenz in Fulda 19. September 1994*, 13, u: http://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/veroeffentlichungen/vorsitzender/VO_17.pdf (14. I. 2018.).

⁴⁴ Usp. Karl RAHNER, *Il dialogo all'interno della Chiesa*, 422.

Crkvi, treba imati u vidu da nisu zajednice ili pojedinci glavni pokretači ili odlučujući akteri te komunikacije. Naime, Crkva je svjesna da je sama plod Božje komunikacije i da je pozvana komunicirati, polazeći od svojega poslanja i od vlastite naravi.⁴⁵ Zato kriteriji »uspješnosti« komunikacije koji mogu vrijediti na nekim drugim područjima nisu jednostavno primjenjivi i na ovom području. Da bi unutarcrkveni dijalog mogao zaživjeti potrebno je stvarati »ozračje« odnosno računati ne neke preduvjete autentičnog dijaloga: pluralizam, samokritičnost te odgovarajući (medijski) jezik i komunikacija unutar prostora javnosti.

5.1. Pluralnost nasuprot monolitnosti

Današnja društva, bilo da je riječ o onima s dužom demokratskom tradicijom ili onima koja su tek pred koje desetljeće izašla iz jednumnog sustava, obilježava različitost vizija, svjetonazora i životnih stilova. Zato se dijalog u pluralnom kontekstu doživljava kao jedan od nužnih uvjeta suživota. Kada dijaloga ne bi bilo, veoma brzo dospjeli bismo u situacije međusobnog isključivanja ili getoiziranja. Stoga je danas potrebno govoriti o toleranciji. Ona se međutim ne smije shvatiti samo kao traženje minimalnih normi mogućeg suživota – jer je to odveć krhak temelj za utemeljenje i uspostavu istinskog zajedništva. Dijalog u Crkvi se ne može ograničiti samo na određivanje »uvjeta« ili komunikacijskih principa nego njegove osnovne odrednice proizlaze iz same naravi Crkve.⁴⁶

Nasuprot mogućem »idealiziranju« crkvenog zajedništva i dijaloga treba reći da je Crkva zajednica koja u svojoj povijesti nikada nije bila oslobođena konflikata. Njezina povijest pokazuje da pluralitet u krilu Crkve nije nešto negativno, već je naravni izraz života vjere koja se živi iz njezina transcendentnog temelja (Kristovo otajstvo). Hod Crkve kroz različite povijesne epohe i susrete s različitim kulturama to potvrđuje.⁴⁷ Pluralizam u Crkvi zahtjev je

⁴⁵ Usp. Enzo BIEMMI, *Comunione, partecipazione e comunicazione nella Chiesa*, u: *Esperienza e teologia*, 14 (2002.) 64.

⁴⁶ Treba spomenuti da Crkva na različite načine komunicira već od svojih početaka, iako u spekulativnom promišljanju da danas još uvijek nije dovoljno razrađena teologija komunikacije. Upućujemo na tekstove koji sadrže vrijedne elemente za daljnje promišljanje te teme: Giacomo PANTEGHINI, *Quale comunicazione nella Chiesa? Una Chiesa tra ideali di comunione e problemi di comunicazione*, Bologna, 1993.; Thomas SCHÄRTL, *Überlegungen zu einer Theologie des Dialogs*, u: *Stimmen der Zeit*, 123 (1998.) 4, 253–265; Claudio GIULIODORI – Giuseppe LORIZIO (ur.), *Teologia e comunicazione*, Cinisello Balsamo (Mi), 2001.

⁴⁷ Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera Crkve i pluralizam. Problem jedinstva i pluralizma u vjeri, Crkvi i teologiji*, u: Nediljko A. ANČIĆ – Nikola BIŽACA (ur.), *Crkva u uvjetima moder-*

inkulturacije vjere. Koncil kaže da se narod Božji konkretizira u mjesnim Crkvama i u okrilju određene kulture.⁴⁸ Temelj pluralizma u Crkvi, kako je već spomenuto, proizlazi iz njezine strukture (*communio*). Zato i cilj koji bi se u unutarcrkvenom dijalogu trebao doseći nije zaobilazanje različitosti ili konflikata pod svaku cijenu, već nalaženje načina za suočavanje s takvim izazovima.

Da bi se dijalog unatoč spomenutim razlikama mogao ostvariti, nužna je pretpostavka spremnost za »čuti drugoga«. To se doživljava osobito zahtjevnim kada različitost drugoga odskače od ideala koji Crkva predlaže. Papa Franjo ističe upravo tu sposobnost kao uvjet dobrog komuniciranja te poziva čitavu Crkvu na stav »oslušivanja«. Pod tim vidom možemo razumjeti i njegove riječi na bdijenju za Sinodu o obitelji: »Moramo oslušivati bilo ovoga vremena i otkrivati 'miris' današnjeg čovjeka, sve do toga da ostanemo impregnirani njegovom radošću i nadama, žalostima i tjeskobama.«⁴⁹ Jedan od načina takvo »oslušivanja« Crkve događa se u sinodalnosti. To je put kojim bi današnja Crkva trebala poći. Na koji će se način konkretizirati takvo djelovanje, kako će izgledati »put autentične, sveprožimljujuće sinodalnosti u Crkvi a pritom nastojati da sinodalnost 'raste u skladu sa službom primata', o tome će papa Franjo, ali i cijela Crkva morati zacijelo još dosta razmišljati narednih mjeseci i godina«⁵⁰.

Iako je iluzorno očekivati da će se postojeće različitosti ikada u potpunosti nadići, dijalog unutar crkvenih zajednica ostaje stalni zahtjev. Takav dijalog, za koji Rahner kaže da bi trebao biti označen »duhovnošću pluralnosti«, pomaže Crkvi da izbjegava opasnost oblikovanja monolitnog društva s čime se u svojoj povijesti, s različitim ishodom, već više puta trebala suočiti.

nog pluralizma, Zbornik radova teološkog simpozija o pluralizmu, Split, 1998., 78–84. O odnosu pluralizma bilo je riječi na XLIII. Teološko-pastoralnom tjednu 21. – 23. siječnja 2003. godine. Radovi Tjedna objavljeni su u: *Bogoslovska smotra*, 73 (2003.) 2–3.

⁴⁸ »Stoga su u crkvenom zajedništvu zakonito prisutne partikularne Crkve koje raspolazu vlastitim predajama, dok ostaje netaknut primat Petrove Stolice koja predsjedava sveukupnom skupu ljubavi, štiti zakonite različitosti te ujedno bdije nad time da ono što je partikularno ne samo da ne šteti jedinstvu nego mu, štoviše, služi. Stoga, u konačnici, među različitim dijelovima Crkve postoje sveze prisnoga zajedništva s obzirom na duhovno bogatstvo, apostolske radnike i vremenitu pomoć. Članovi Božjega naroda pozvani su, naime, međusobno dijeliti dobra pa za pojedine Crkve vrijede Apostolove riječi: 'Kao dobri upravitelji mnogolike milosti Božje poslužujte jedan drugoga, svaki onim darom koji je primio' (1 Pt 4,10)« (LG 13).

⁴⁹ Papa FRANCESCO, Discorso. Veglia di preghiera in preparazione al Sinodo sulla Famiglia (4. X. 2014.), u: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/october/documents/papafrancesco_20141004_incontro-per-la-famiglia.html (9. I. 2018.).

⁵⁰ Nikola BIŽACA, Papa Franjo na putu k jednoj istinski sinodalnoj Crkvi, u: *Crkva u svijetu*, 48 (2013.) 3, 278.

5.2. Samokritičnost i potreba preispitivanja

Samokritičnost uključuje spremnost na kritičko preispitivanje vlastitog djelovanja, mišljenja i stavova. Svijest o potrebi samokritičnosti ograničava težnju za apsolutiziranjem vlastitih stavova i čuva od opasnosti da osoba postaje previše sigurna u sebe ili da okošta u institucije, zakone ili obrasce.⁵¹ Ako nedostaje želja za takvim propitivanjem te spremnost na suočavanje s vlastitom ograničenošću i grešnošću, kritika će biti teško primljena ili krivo protumačena. Svijest o vlastitoj ograničenosti i potrebi neprestanog čišćenja potrebna je posebno u Crkvi, koja je – i kao ljudska stvarnost – na svojem putu rasta. Kovač, govoreći o potrebi samokritičnosti unutar Crkve, kaže: »Gledajući Crkvu iz te perspektive, kritika koju čine njezini članovi može biti izraz osjećaja crkvenosti i želje za obnovljenim vjerovanjem i životom u vjeri. Kritika može proizlaziti iz autentično življenoga osjećaja vjere i kao takva može detektirati prave poteškoće i sumnje, koje se mogu pojaviti kako u vjerovanom sadržaju tako i u njegovu konkretnom življenju.«⁵²

U pontifikatima posljednjih papa nailazimo na mnoge primjere takve samokritičnosti, uz što se nerijetko povezuje traženje oprost. Poznato je da je na veoma snažan odjek naišlo traženje oprost pape Ivana Pavla II. u Godini velikog jubileja za grijeha koje su u prošlosti počinili članovi Crkve (12. ožujka 2000.).⁵³ U toj gesti nije dostatno vidjeti samo čin kajanja nego, imajući u vidu da to papa čini uvodeći Crkvu u novo tisućljeće, svojevrsnu platformu, poziv i usmjerenje cjelokupnoj Crkvi na kritičko promišljanje vlastite prošlosti i vlastite sadašnjosti. Papi je to bilo važno istaknuti te o tome opet progovara u apostolskom pismu Tertio millennio adveniente: »Pravo je, stoga, da, dok drugo tisućljeće kršćanstva kreće prema zalazu, Crkva postaje svjesnija grijeha svojih sinova u sjećanju na sve one okolnosti u kojima su se, u dugoj povijesti, udaljili od Kristova duha i njegova Evanđelja, nudeći svijetu, umjesto svjedočanstva na vrednotama vjere i djelovanja koji doista bijahu oblici antisvjedočanstva i sablazni. Crkva se, jer je sveta po svom pritjelovljenju Kristu, ne umara činiti pokoru: ona uvijek priznaje kao svoje, pred Bogom i ljudima, grešne sinove.«⁵⁴

⁵¹ Usp. Christoph BÖTTIGHEIMER, *Glaubensnöte. Theologische Überlegungen zu bedrängenden Glaubensfragen und Kirchnerfahrungen*, Freiburg – Basel – Wien, 2011., 125.

⁵² Valerija Nedjeljka KOVAČ, *Dijaloška bit vjere u perspektivi odnosa Bog – čovjek – Crkva – svijet*, 547.

⁵³ Usp. GIOVANNI PAOLO II., *Omelia, Santa Messa per la Giornata del Perdono dell'Anno Santo 2000. (12. III. 2000.)*, u: https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20000312_pardon.html (9. II. 2018.).

⁵⁴ IVAN PAVAO II., *Tertio millennio adveniente – Nadolaskom trećeg tisućljeća. Apostolsko pismo o pripremi Jubileja godine 2000. (10. XI. 1994.)*, Zagreb, 1996., br. 33.

Otvoreno i iskreno suočavanje te priznanje i prihvaćanje vlastite stvarnosti otkriva snagu autentičnosti i postaje svjedočanstvo kako u Crkvi tako i izvan nje.

Papa Benedikt XVI. je, suočavajući se s izazovima skandala koje su činili pojedini članovi Crkve, više puta javno molio za oprost. O potrebi kajanja govorio je ne samo kada se suočavao sa spomenutim zlom nego poziva da takav stav priznanja i spoznaje vlastite grešnosti postane »habitus«. Na konferenciji za novinare na letu za Portugal, govoreći o trećoj fatimskoj tajni, papa kaže: »Što se tiče novosti koje možemo danas otkriti u toj poruci, jest i činjenica da napadi na papu i na Crkvu ne dolaze samo izvana nego su trpljenja Crkve prozročena i od same Crkve, od grijeha koji postoji u samoj Crkvi. To se oduvijek znalo, ali danas to vidimo na doista užasan način: najveći progon Crkve ne dolazi od neprijatelja izvana, već nastaje iz grijeha u Crkvi i da Crkva ima duboku potrebu nanovo naučiti vršiti pokoru, prihvatiti čišćenje, naučiti s jedne strane opraštati, ali isto tako i potrebu pravednosti.«⁵⁵

Njegov nasljednik na rimskoj stolici, papa Franjo, također je u više navrata ukazivao na potrebu samokritičnosti u Crkvi. U postsinodalnoj apostolskoj pobudnici *Amoris laetitia* kaže: »Moramo biti u isti mah i ponizi i realisti kako bismo uvidjeli da su pokatkad naš način predstavljanja kršćanskih uvjerenja i način na koji postupamo s ljudima pomogli izazvati ono na što se danas žalimo. Trebamo zdravu dozu samokritičnosti.«⁵⁶ Da bi samokritičnost uistinu vodila prema izgradnji zajednice Crkve, ona mora biti potaknuta ispravnim motivom – treba biti izraz ljubavi prema Crkvi, a ne puki čin kritizerstva.

5.3. Medijski jezik unutarcrkvenog dijaloga

Da bi govor Crkve bio razumljiv današnjem čovjeku, svi koji su uključeni u komunikaciju trebaju biti osjetljivi za način komunikacije današnjeg čovjeka, koji je velikim dijelom uvjetovan suvremenim medijima kao i za načinom na koji se danas doživljava autoritet, odnosno govor autoriteta.⁵⁷ Govor koji se u javnosti doživljava kao puko moraliziranje, pogotovo ako je popraćen nedo-

⁵⁵ BENEDETTO XVI., Intervista concessa ai giornalisti durante il volo verso il Portogallo. Viaggio Apostolico in Portogallo nel 10° anniversario della beatificazione di Giacinta e Francesco, pastorelli di Fátima (11. – 14. V. 2010.), (11. V. 2011.), u: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2010/may/documents/hf_ben-xvi_spe_20100511_portogallo-interview.html (10. I. 2018).

⁵⁶ Papa FRANJO, *Amoris laetitia – Radost ljubavi. Posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji* (19. III. 2016.), Zagreb, 2017., br. 36.

⁵⁷ Tema koju ovdje želimo tek naznačiti a kojoj bi trebalo posvetiti veću pozornost je drukčiji način doživljavanja autoriteta, posebno kada je riječ o komunikaciji unutar virtualnih prostora. Usp. Heidi CAMPBELL – Paul E. TEUSNER, *Religious Authority in the*

statnim ili manjkavim obrazloženjem, veoma teško će pokrenuti raspravu ili pobuditi zdravo sučeljavanje. Razvitak javnog mnijenja u društvu pokazuje kako se posljednjih stoljeća društvo autoriteta preobrazilo u društvo javnog mnijenja, odnosno u društvo javnosti. To ima značajne posljedice i za način komuniciranja, odnosno razumijevanja poruke koja se odašilje. Zato kardinal Karl Lehmann, promišljajući ne samo o pluralizmu nego i načinu kako Crkva danas komunicira, kaže: »Mi na Zapadu zacijelo nismo nepogrešivi učitelji, no ipak smijemo savjetovati da se u današnjim društvima zahtjev vjere više prenosi pozivom, argumentacijom i uvjerljivim djelovanjem nego putem pretežno monoloških izjava ili autoritativnih smjernica koje u pojedinim pitanjima čak mogu imati svoju opravdanost.«⁵⁸ Pitanje koje nam se nameće moglo bi se izreći na sljedeći način: Je li autoritet koji stoji iza objavljene vijesti ili izjave uvijek dovoljna garancija da će ta poruka dospjeti u javnost i da će potaknuti dijalog? Ukoliko te poruke doista budu zahvaćale egzistencijalnu zbilju današnjeg čovjeka, mnogo je veća pretpostavka da će privući pozornost ljudi, odnosno da će pokrenuti raspravu.⁵⁹

Da bi se dobilo što cjelovitiji uvid u situaciju i karakteristike današnjega unutarcrkvenog dijaloga, trebalo bi provesti istraživanja koja bi ukazala na sadržaj, kvalitetu i nositelje takove komunikacije. Bez takvih propitkivanja teško će se dobiti odgovor na neka pitanja: Tko utječe na oblikovanje javnoga mnijenja i tko se aktivno uključuje u unutarcrkveni dijalog? Je li oblikovanje takva dijaloga u najvećoj mjeri prepušteno samo inicijativama pojedinaca? Je li govor unutarcrkvene javnosti po svojim temama izazovan i za one koji su u »predvorju vjere« ili nisu vjernici ali dobronamjerno žele čuti glas Crkve? Koja je u svemu tome uloga crkvenih medija? Kakav je odjek unutarcrkvene komunikacije u društvu?

Način komuniciranja u današnjem društvu a to je, kako je prije spomenuto, jedna od bitnih odrednica današnje javnosti, doživljava velike promjene zahvaljujući širenju suvremenih medija, oblikovanju novih komunikacijskih platformi koje omogućavaju nove načine komunikacije i sudjelovanja većeg broja ljudi u razgovoru javnosti. Novi mediji osnažuju »kapilarnu« povezanost, omogućavaju jednostavan i brz dolazak do »običnog čovjeka« te pomažu da njegov glas dopre do većeg broja ljudi. Na taj način stvaraju se

Age of the Internet, u: <http://www.baylor.edu/content/services/document.php/130950.pdf>, 59 (15. XII. 2017).

⁵⁸ Karl LEHMANN, Kršćanski korijeni europskog društva, u: *Crkva u svijetu*, 37 (2002.) 3, 326.

⁵⁹ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, Mediji u službi izgradnje unutarcrkvenoga javnoga mnijenja, u: *Riječki teološki časopis*, 14 (2006.) 1, 89.

pretpostavke da javnost postaje prostor u kojem se mogu oblikovati mišljenja i raspravljati o temama koje možda mainstream mediji zaobilaze. Zato je veoma važna prisutnost vjernika i Crkve na svim područjima u kojima se odvija dijalog. Polazeći od strukture Crkve i njezine prisutnosti na različitim razinama (globalnoj, nacionalnoj, (nad)biskupijskoj, dekanatskoj, župnoj, unutar različitih redovničkih zajednica, pokreta, grupa i slično), ona se može aktivno uključivati, odnosno postati sudionikom te komunikacije. Pod tim vidom treba gledati na doprinos sve brojnijih inicijativa koje daju razne udruge, skupine, pokreti i pojedinci koji se uključuju i postaju sudionicima toga dijaloga javnosti.

Što se sadržaja vjerskih medija tiče, treba istaknuti da oni nisu samo sredstva katehizacije nego bi trebali dati velik doprinos evangelizaciji. Zato se crkveni mediji ne smiju ograničiti samo na iznošenje vjerskih istina nego bi trebali promatrati i interpretirati egzistencijalnu stvarnost u svjetlu kršćanske vjere. Važno je istaknuti da nije riječ samo o »uporabi« medija nego treba poznavati njihovu narav i način djelovanja. Naime, mikrofoni u televizijskim i radijskim studijima nisu »mikrofoni« na oltarima, odnosno ambonima crkve. Mediji imaju svoj jezik, svoja pravila koja se razlikuju od govora u crkvenom ambijentu.

Djelovanje u medijskoj javnosti je veoma zahtjevno jer, kako kaže Stjepan Baloban, »onaj tko dođe na areopag riskira da ga slušatelji ne razumiju, da ga odbace, a možda i izrugaju. Tako je bilo i sa sv. Pavlom. Ateni su mu odgovorili: 'Slušat ćemo te drugi put!' No Pavao je i dalje naviještao radosnu vijest evanđelja i kršćanstvo se i njegovom zaslugom počelo brzo širiti tadašnjim svijetom. Današnje vrijeme obiluje različitim areopazima. I u našoj Hrvatskoj. Spontano se, međutim, postavlja pitanje ima li hrabrih apostola koji će poput Pavla biti spremni ulaziti u različite prostore i izlaziti na javna mjesta kako bi svjedočili radosnu vijest evanđelja na različitim hrvatskim areopazima.«⁶⁰ Da bi se mogli ostvarivati takvi oblici svjedočenja i uključivanja u komunikaciju javnosti, potreban je odgoj i za takav vid pastoralnog djelovanja.⁶¹ Iako mnogi crkveni dokumenti ističu važnost takvoga pastorala, on u značajnijoj mjeri još nije zaživio u našoj sredini. Stoga je potrebno još dosta učiniti na njegovu oživljavanje.

⁶⁰ Stjepan BALOBAN, *Kakva Crkva u kakvoj Hrvatskoj – sekularnoj, laičkoj ili demokratskoj?* (2) Politikom se može baviti i kao kulturom. Razgovor s dr. Stjepanom Balobanom, u: *Glas Koncila*, 8. X. 2017, 9. Razgovor s dr. Stjepanom Balobanom vodio Darko Grden.

⁶¹ Usp. Norberto Gonzales GAITANO, *Public opinion in the Church. A communicative and ecclesiological reflection*, u: *Church, Communication and Culture*, 3 (2016.) 1, 195.

Umjesto zaključka

Govor o unutarcrkvenom dijalogu polazi od činjenice da dijalog nije samo »metoda« koju treba primijeniti na što je moguće efikasniji način. Dijalog je mnogo više od primjene komunikacijskih ili retoričkih tehnika i vještina. On je način življenja Crkve, koja upravo kroz dijalog nastoji ostvarivati zajedništvo, kako to ističe i konstitucija *Gaudium et spes*: »Zato se, međutim, traži da prije svega promičemo u samoj Crkvi međusobno cjenjenije, poštovanje i slogu, priznajući svaku zakonitu raznolikost kako bi se uvijek plodonosnije uspostavljao dijalog između svih koji čine jedan Božji Narod.«⁶² Komunikacija koja zaživi unutar crkvenih zajednica znak je životnosti Crkve, njome se izgrađuje i jača crkveni identitet i pruža svjedočanstvo.

Razni sukobi i podjele, koji svakodnevno obilježavaju medijsku i društvenu scenu, izazov su za Crkvu koja je – unatoč svemu – pozvana svjedočiti mogućnost dijaloga i susreta, čak i s onima koji misle drukčije. Na taj način, na tragu poziva pape Benedikta XVI., Crkva daje značajan doprinos oblikovanju »diakonije kulture«⁶³. Ona postaje graditelj kulture dijaloga, obogaćuje prostore javnosti kako temama tako i načinom komuniciranja, pružajući drukčiji pogled na cjelokupnu društvenu stvarnost. Iako može izgledati da mediji koje Crkva ima na raspolaganju nisu dostatni za aktivno uključivanje u dijalog javnosti, već sama spremnost za promicanje takva dijaloga može postati značajan korak u oplemenjivanju društva i u humanizaciji javnosti. Možda je to jedan od znakova našeg vremena koje bi Crkva trebala prepoznati kako bi se u otvorenom dijalogu uključila u razvijanje i oblikovanje dijaloga i solidarnosti unutar Crkve i društva.

⁶² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 92, u: *Dokumenti*.

⁶³ Benedikt XVI. kaže da je najuzvišeniji poziv društvenih komunikacija u traženju i predstavljanju istine o čovjeku. Tu se može dogoditi obogaćujući susret Crkve i medija te također Crkve i današnje kulture. To je »jedan od načina na koji je Crkva pozvana vršiti 'diakoniju kulture' u današnjem 'digitalnom svijetu'«, BENEDIKT XVI., Svećenik i pastoral u digitalnom svijetu: novi mediji u službi Riječi. Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan sredstava društvenih komunikacija (16. V. 2010.), u: <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=119674> (10. I. 2018.).

Summary

THE CHURCH AND PUBLIC OPINION.

TOWARDS BUILDING DIALOGUE WITHIN THE CHURCH

Jerko VALKOVIĆ

Theology in Rijeka – Dislocated Studies of Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Omladinska 14, HR – 51 000 Rijeka

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
jerko.valkovic@unicath.hr

From its beginning the Church was well aware that communion is one of the ideals to aspire to and build up. Reflection on the way of realising communion was always a great challenge for the Church, because in different time periods the Church had to follow specific ways of communicating and forming communion. In recent times, media have become unavoidable means or places of communication between an individual and society. Therefore, they can be of great help in forming dialogue. They allow new ways of connecting, new ways of forming (virtual) communities, and they affect the very communication itself.

In this text the author focuses especially on communication that the Church is developing through public opinion within the Church. Apart from many kinds of dialogue with God and the world that it realises – as a community that communicates – it also has a need for public opinion. Since public opinion did not originate within the Church milieu, but in the context of civil society, a question is posed whether it can be changed and accepted also within the communication that is being developed within the Church. In order to formulate an answer to this question one has to begin with the understanding of the nature of the Church, i.e., the goal aimed at through communication within the Church. In forming the authentic dialogue within the Church, all its members are called to face the challenge of plurality, to be ready for self-criticism, and to try to get familiarised with (media) language and forms of communication of the present-day public. Dialogue is not a simple application of communication or rhetoric skills. Instead, it ought to become a way the Church lives on its journey of building communion.

Keywords: public opinion, public opinion within the Church, dialogue within the Church, public, plurality, self-criticism.